

CZU 341.231.14

ANALIZA JURIDICĂ A MECANISMULUI PREVENTIV ȘI COMPENSATOR PENTRU DETENȚIA ÎN CONDIȚII CONTRARE art. 3 CEDO

Alexandr CRUDU,
doctorand, Academia „Ștefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne

În acest articol s-a evidențiat caracterul preventiv și compensator al noului mecanism de constatare a condițiilor de detenție contrare articolului 3 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. La fel, au fost abordate unele aspecte teoretico-practice privind aplicarea corectă a acestui mecanism, chestiune de care depinde eficiența lui potrivit criteriilor statuate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în hotărârea cvasi-pilot *Shishanov vs. Republica Moldova*. O importanță specială am acordat modului de soluționare a curențelor și vidurilor legislative evidențiate, precum și aplicarea corectă a noilor prevederi în raport cu practica abordată de către Curte în cazuri similare.

Cuvinte-cheie: *condiții precare de detenție; mecanism preventiv și compensator; art. 3 CEDO; situație continuă; sarcina probațiunii; tratament inuman și degradant; remediu intern; plângere nesuștinută; acceptare tacită; reducerea pedepsei; scopul pedepsei penale, executarea imediat a hotărârii penale.*

THE LEGAL ANALYSIS OF THE PREVENTIVE AND COMPENSATORY MECHANISM FOR DETENTION IN CONDITIONS CONTRARY TO ART. 3 ECHR

Alexandr CRUDU,
PhD student, “Ștefan cel Mare” Academy of the Ministry of Internal Affairs

The importance of this article is preventive and compensatory character of the new mechanism for establishing detention conditions contrary to Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Similarly, have been approached some theoretical and practical aspects of correct application of mechanism, a matter that depends on its effectiveness according to the official approval of The European Court of Human Rights in the quasi-pilot judgment *Shishanov vs. Republic of Moldova*. A special importance we gave to the legislative shortcomings, as well as the correct application of the new legal provisions in relation to the practice followed by the Court.

Keywords: *Poor condition of detention, Preventive and Compensatory Mechanism, art. 3 ECHR, continuous situation, probation services, inhuman and degrading treatment, internal remedy, reducing punishment, the purpose of criminal punishment, immediate execution of the criminal judgment.*

Introducere. Republica Moldova a devenit membru al Consiliului European pe data de 13 iulie 1995, iar pe data de 24 iulie 1997, Parlamentul Republicii Moldova a ratificat Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (în continuare Convenție sau CEDO). Această Convenție este considerată drept un catalog al drepturilor fundamentale ale omului, printre care și dreptul absolut de a nu fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

Astfel, potrivit art. 3 din CEDO, *„Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante”* [1]. Prin urmare, acest articol protejează una din cele mai fundamentale valori umane, impunând statului pe de o parte obligații pozitive în

sensul întreprinderii acțiunilor în vederea protejării în mod pro-activ a dreptului la integritatea fizică și psihică a persoanei, precum și în sensul derulării și efectuării unor investigații eficiente și prompte a cazurilor de tortură, tratament inuman sau degradant, pentru a stabili cauza lor și identitatea persoanelor responsabile, iar pe de altă parte art. 3 CEDO instituie o obligație negativă absolută în sensul prohibiției oricăror forme de tortură, tratament inuman sau degradant.

Rezultate și discuții

Prin adoptarea Legii nr. 272/2018 [2], legiuitorul a instituit un remediu național de constatare în substanță a încălcării prevederilor art. 3 din Convenție, cu acordarea de despăgubiri adecvate și suficiente.

Această cerință a fost formulată

de către Curte în cauza cvasi-pilot *Shishanov vs. Republica Moldova*, care a concluzionat faptul că remediuul existent anterior nu a fost unul efectiv, iar statul trebuie să pună la dispoziția justițiabililor un mecanism adecvat și eficient, care să permită autorității competente să examineze în fond plângerile legate de condițiile precare de detenție și să acorde despăgubiri adecvate și suficiente.

Pornind de la criteriile de eficiență a mecanismului preventiv și compensator formulate de către Curte în hotărârile sale, vom analiza compatibilitatea lui cu aceste criterii și vom evidenția anumite chestiuni practice de soluționare a unor astfel de categorii de litigii.

Independența autorității care examinează cererea privind condițiile precare de detenție. Po-

trivrit art. 473³ alin. (1) din Codul de procedură penală, „plângerea referitoare la condițiile de detenție care afectează grav drepturile condamnatului sau ale prevenitului se examinează de către judecătorul de instrucție (...)” [3]. Astfel, prin atribuirea competențelor de examinare a acestor categorii de litigii judecătorului de instrucție, considerăm că sunt respectate cerințele de independență și imparțialitate, consfințite atât în Constituția Republicii Moldova, cât și în Codul de procedură penală, în particular.

Participarea efectivă a deținuților la examinarea plângerilor lor. În conformitate cu prevederile art. 473³ alin. (1) din Codul de procedură penală, „plângerea referitoare la condițiile de detenție care afectează grav drepturile condamnatului sau ale prevenitului se examinează (...) cu participarea condamnatului sau a prevenitului și, după caz, a avocatului acestuia” [3]. Astfel, această normă pune în aplicare cerința de participare efectivă a deținuților la examinarea plângerilor lor, fie personal, fie împreună cu avocatul ori prin intermediul acestuia.

Formularea respectivă a normei citate instituie garanții suficiente de contradictorialitate a unei proceduri judiciare și poate fi considerată ca fiind conformă cerințelor formulate de către Curte sub acest aspect. La fel, aceste garanții urmează a fi respectate și atunci când plângerea deținuților se va examina la sediul penitenciarului ori prin intermediul teleconferinței, potrivit prevederilor art. 32 alin. (2) din Codul de procedură penală.

Examinarea plângerilor deținuților în timp util și cu diligență. Deși noul mecanism deocamdată nu a reușit să genereze o practică judiciară de soluționare a plângerilor referitoare la condițiile inumane și degradante de detenție, Curtea deja a adoptat decizia de inadmisibilitate în *cauza Dranicearu vs. Republica Moldova* (cererea nr. 31975/15), unde a examinat eficiența acestui mecanism din perspectiva normelor adoptate și a considerat că durata de trei luni acordată judecătorului de instrucție pentru

pronunțarea deciziei sale pare a fi una rezonabilă. Cu toate acestea, judecătorii vor trebui să urmărească respectarea strictă a acestui termen, iar atunci când circumstanțele cauzei vor cere o celeritate particulară, ei vor trebui să examineze cauza într-un termen chiar și mai scurt [6, §30].

Termenul inițial de examinare a acestor categorii de litigii în Republica Moldova, prevăzut în Legea nr. 163/2017, a fost de o lună, termen care părea a fi unul mult prea scurt pentru examinarea comprehensivă a plângerii ce vizează condițiile inumane și degradante de detenție, ținând cont de multitudinea sarcinilor atribuite judecătorilor de instrucție, raportat la numărul actual al acestora, iar nerespectarea acestui termen ar putea ridica o prezumție puternică de încălcare a art. 6 CEDO.

Prin urmare, luând în considerare creșterea semnificativă a cererilor și demersurilor atribuite spre examinare judecătorilor de instrucție, în special, urmare a introducerii mecanismului preventiv și compensator¹, autoritățile ar trebui să examineze oportunitatea instituirii judecătorilor specializați în examinarea chestiunilor de executare a pedepselor penale, astfel încât aceste chestiuni, în deosebi, cele de examinare a plângerilor privind condițiile inumane și degradante, să fie examinate în egală măsură atât cu celeritate, cât și cu diligența corespunzătoare.

Luarea deciziilor obligatorii și executorii. Art. 473⁴ alin. (9) din Codul de procedură penală instituie o norma derogatorie de la regula generală privind momentul devenirii executorii a hotărârilor judecătorești. Prin excepție, „încheierile privind soluționarea plângerilor privind condițiile precare de detenție sunt executorii imediat, deși pot fi atacate cu recurs la curtea de apel de către părți, în termen de 10 zile de la data pronunțării. În

¹ Potrivit datelor statistice ale Administrației Naționale a Penitenciarelor, în primele cinci luni ale funcționalității mecanismului preventiv și compensatoriu, instituțiilor penitenciare le-au fost comunicate circa 950 de plângeri depuse în temeiul art. 473² din Codul de procedură penală.

cazul încasării mijloacelor bănești, încheierea instanței de judecată se execută în condițiile prevăzute de Codul de executare” [3].

Norma respectivă comportă un caracter preventiv, în sensul în care persoana ce urmează a fi eliberată din detenție înainte de termen datorită reducerii pedepsei pentru detenția sa în condiții contrare art. 3 CEDO, nu va trebui să aștepte devenirea definitivă a hotărârii sale. În caz contrar, persoana despăgubită pentru detenție în condiții precare va continua să fie deținută în aceste condiții atât timp, cât hotărârea nu va deveni definitivă și această persoană va redobândi statutul de victimă deja pentru perioada după adoptarea hotărârii primei instanțe.

Respectarea principiului echității prevăzut la articolul 6 CEDO la examinarea plângerilor privind condițiile precare de detenție. Așa cum a fost menționat anterior, atât faptul atribuirii competenței de examinare a plângerilor judecătorului de instrucție, cât și faptul includerii acestui mecanism în legislația procesual-penală, acordă acestuia garanții suficiente din punct de vedere normativ prin prisma art. 6 CEDO, principiile procesuale prevăzute în Codul de procedură penală urmează a fi aplicate în egală măsură în cazul soluționării litigiilor privind condițiile precare de detenție.

Inadmisibilitatea impunerii sarcinii excesive de argumentare a prejudiciului. Curtea în jurisprudența sa a statuat că sarcina probei impusă justițiabililor nu trebuie să fie excesivă. Deținuților le poate fi solicitată demonstrarea faptului că există, cel puțin, o aparență de o violare a articolului 3 din Convenție și furnizarea dovezilor ușor accesibile, de exemplu, descrierea detaliată a faptelor de care se plâng, declarațiile altor deținuți sau plângerile adresate autorităților penitenciarului sau autorităților de supraveghere și răspunsurile lor [5, §134].

Astfel, prin introducerea art. 473³ alin. (2) din Codul de procedură penală, sarcina probațiunii detenției în condiții precare și existența prejudiciului moral a

fost inversată. Instituției penitenciare îi revine sarcina combaterii afirmațiilor deținuților privind detenția lor în condiții precare. Cu toate acestea, potrivit art. 473² alin. (2) din Codul de procedură penală, „plângerea referitoare la condițiile de detenție trebuie să conțină datele privind perioada și locul detenției, precum și descrierea detaliată a condițiilor materiale care afectează grav drepturile condamnatului sau ale preventivului, cu solicitarea de a obliga administrația instituției penitenciare să înlăture condițiile materiale contestate.” [3].

În cazul în care descrierea făcută condițiilor de detenție presupune degradante este credibilă și rezonabil detaliată astfel încât constituie probă *prima facie* a relelor tratamente, sarcina probei este transferată asupra Guvernului pârât, care este singurul ce are acces la informații care pot să confirme sau să infirme acuzațiile reclamantului. Guvernul pârâtul trebuie apoi, în special, să colecteze și să furnizeze documente relevante și să efectueze o descriere detaliată a condițiilor de detenție a reclamantului [7, §128].

La fel, Curtea a statuat că principiul *affirmanti, non neganti, incumbit probatio* nu poate fi întotdeauna aplicat în cazurile ce vizează condițiile precare de detenție, deoarece în unele cazuri, se întâmplă că statul pârât este singurul care are acces la informațiile ce ar putea confirma sau infirma pretențiile unui reclamant [5, §87].

Pe altă cale, omisiunea instituției penitenciare, fără niciun motiv întemeiat, de a furniza judecătorului de instrucție informațiile care ar permite să combată sau să infirme afirmațiile deținuților, poate duce la anumite concluzii cu privire la credibilitatea afirmațiilor deținuților în cauză („acceptare tacită”) [8, §79].

Totuși, în lumina art. 473² alin. (2) din Codul de procedură penală, deținuții trebuie să-și detalieze plângerile privind condițiile materiale de detenție pe care le consideră ca fiind contrare art. 3 CEDO și, după caz, să prezinte probele pe care le au la dispoziție în vederea susținerii afirmațiilor sale. Norma juridică menționată în prezentul alineat este

formulată de o manieră sugestivă, oferind deținuților mai degrabă un indiciu privind probele care, potrivit legiuitorului, ar putea fi obținute fără mari impedimente și care ar servi drept dovada participării efectivă a deținuților în soluționarea obiectivă a plângerii sale.

În cazul în care deținutul nu respectă cerințele stabilite în art. 473² alin. (2) din Codul de procedură penală, judecătorul de instrucție poate să-i ofere acestuia un termen rezonabil pentru a-și detalia pretențiile, caz în care și instituția penitenciară va fi repusă în termen de a prezenta raportul său în cel mult zece zile din data recepționării cererii detaliate. În orice caz, procedura în fața judecătorului de instrucție privind examinarea plângerilor în care se invocă condiții precare de detenție nu poate să dureze mai mult de trei luni, așa cum acest termen este unul imperativ potrivit art. 473³ alin. (4) din Codul de procedură penală.

În cazuri individuale, judecătorul de instrucție, similar procedurii în fața CtEDO [4, art. 47¹ §6 (a)], poate decide ca data depunerii plângerii să fie considerată data depunerii plângerii suplimentară (care corespunde condițiilor prevăzute de art. 473² alin. (2) din Codul de procedură penală), chestiune care are o importanță deosebită prin prisma termenului de prescripție stabilit.

Atunci când deținutul fără temeii nu se conformă cu cerințele prevăzute 473² alin. (2) din Codul de procedură penală nici după acordarea termenului suplimentar, judecătorul de instrucție, similar procedurii în fața CtEDO [4, art. 44C § 1], poate să respingă plângerea pentru lipsă vădită de fundament (plângere nesusținută) aplicând direct prevederile articolul 35 §§ 3 și 4 din CEDO. O atare practică este frecvent utilizată de Curte atunci când persoana nu și-a justificat plângerea în mod corespunzător, dând dovadă în acest fel de lipsă de participare efectivă în procedura intentată [9] și [10].

Nivelul de despăgubire trebuie să fie rezonabil în comparație cu cele acordate de Curte în cauze similare. Potrivit art. 473⁴ alin. (3) și (4) din Codul de procedură pe-

nală, în cazul în care se constată că plângerile deținuților referitoare la condițiile de detenție sunt întemeiate, judecătorul de instrucție trebuie să ofere acestora despăgubire pentru fiecare zi de detenție în aceste condiții. Prin urmare, judecătorul de instrucție are la dispoziție două forme distincte de compensare a prejudiciului cauzat pentru detenția în condiții precare și anume: (1) reducerea pedepsei și/sau (2) acordarea unei despăgubiri bănești.

Prima formă de despăgubire se dispune după următoarea formulă: de la 1 la 3 zile de deducere din pedeapsă pentru fiecare 10 zile de detenție în condiții precare și este posibil de aplicat doar în privința persoanelor care execută pedeapsa închisorii.

Cea de-a doua formă de despăgubire se dispune doar pentru perioada rămasă și presupune încasarea în favoarea deținuților a sumei bănești în mărime de până la 2 unități convenționale (art. 473⁴ alin. (5) din Codul de procedură penală, în redacția Legii nr. 163/2017, stabilea o sumă fixă de 2 u.c.) pentru fiecare zi în care condamnatul a suferit încălcarea condițiilor de detenție, precum și a costurilor și cheltuielilor aferente.

Cu referire la încasarea despăgubirii bănești, Curtea în jurisprudența sa a statuat că în conformitate cu principiul subsidiarității, autorităților naționale trebuie să li se lase o marjă mai largă de apreciere în ceea ce privește executarea unei hotărâri-pilot și evaluarea cuantumului compensației de plătit. O astfel de evaluare ar trebui să se realizeze într-un mod comparativ cu propriile sisteme și tradiții juridice și să țină seama de nivelul de trai în țara respectivă, chiar dacă aceasta are ca efect acordarea unor sume mai mici decât cele stabilite de Curte în cauze similare [11, §80].

În cauza *Draniceru vs. Moldova* (cererea nr. 31975/15), Curtea, analizând eficiența mecanismului preventiv și compensator, a considerat că cuantumul maximal de 5,10 EUR pentru o zi de detenție în condiții precare, prevăzut în calitate de despăgubire de către noile prevederi moldovenesti la fel nu ar

putea fi considerate nerezonabile. Cu toate acestea, Curte a notat că legislația moldovenească nu prevede o limită inferioară a mărimii despăgubiri care urmează a fi alocată. La acest subiect, ea a reamintit că cuantumul despăgubirii acordate la nivelul intern este un factor important pentru evaluarea eficienței unui remediu. [6, §40].

O chestiune importantă care urmează a fi soluționată de către judecătorul de instrucție ține de individualitatea noului mecanism creat, care presupune, în primul rând, acordarea despăgubirii prin reducerea pedepsei, iar pentru zilele rămase, acordarea despăgubirilor bănești. Astfel, în cazul în care pedeapsa poate fi redusă integral, prevederile art. 473⁴ alin. (5) din Codul de procedură penală nu se aplică.

Atunci când termenul rămas neexecutat nu este suficient pentru acordarea despăgubirilor prin reducerea termenului, judecătorul de instrucție urmează să reducă pedeapsa integral, aplicând una din cele trei formule de calculare a reducerii (10/1, 10/2 și 10/3), iar pentru zile rămase (necompensate) să despăgubească persoana în valoare bănească, pentru fiecare zi în care persoana s-a deținut în condiții contrare.

Suplimentar, în fiecare caz individual, trebuie de verificat dacă persoana a fost despăgubită anterior fie de către Curte sau de către instanțele de drept civil, pentru perioadele de detenție indicate în plângere și, în caz afirmativ, aceste capete de pretenții ar trebui să fie respinse ca fiind nefondate.

În contextul posibilității de încasare a mijloacelor bănești cu titlu de prejudiciu moral pentru condițiile precare de detenție, considerăm totuși imperios a fi examinată chestiunea privind posibilitatea reținerii imediate din această sumă a datorii născute, spre exemplu, din infracțiunea comisă (prejudiciul material și/sau moral), datorii pentru neplata alimentelor pentru copil, datorii față de bugetul public național, etc.

Pe altă cale, legiuitorul Republicii Moldova a instituit și un remediu special în cazul prevenițiilor

care până la pronunțarea sentinței s-au deținut în condiții precare de detenție (art. 385 alin. (5) – (6) din Codul de procedură penală). Acest remediu diferă de cel prevăzut la art. 473⁴ din Codul de procedură penală prin cuantumul zilelor ce pot fi reduse, fiind mult mai favorabil (1 zi de detenție în arest prevenit se consideră 2 zile de închisoare).

Opinăm că o atare abordare poate ridica probleme de constituționalitate, deoarece atât preveniții, cât și condamnații se află în situații comparabile, iar aplicarea unor formule diferite de reducere a pedepsei constituie o diferență de tratament. Prin urmare, se propune instituirea doar a unui singur mecanism de compensare aplicabil tuturor persoanelor deținute, fără a lua în considerare statutul juridic al persoanei deținute.

Concluzii

Problemele sistemice, cu care se confruntă instituțiile penitenciare privind asigurarea persoanelor deținute în condiții corespunzătoare de detenție, au determinat Curtea Europeană a Drepturilor Omului să adopte o decizie *cvasi-pilot* în raport cu Republica Moldova, pentru a pune capăt multiplelor cereri depuse în adresa acesteia.

Astfel, de eficiența noului mecanism preventiv și compensator depinde numărul condamnărilor ulterioare ale Republicii Moldova la Curte privind încălcarea art. 3 CEDO pentru detenția în condiții precare. Deși acest mecanism conține viduri de ordin legislativ, acestea pot fi soluționate prin dezvoltarea practicii coerente și uniforme de aplicare *mens legis* a acestuia. Deciziile penologice ulterioare, privind politica penală, neapărat, vor fi determinate de rezultatele implementării mecanismului preventiv și compensatoriu, care va permite depopularea semnificativă a instituțiilor penitenciare și va crea premise pentru îmbunătățirea permanentă a condițiilor materiale de detenție. Practica aplicării corecte a acestui mecanism va asigura impulsivarea adoptării deciziilor de către stat privind ajustarea detenției la condițiile generale de viață din societate, pentru a evita acordarea

ulterioară a despăgubirilor rezultate de detenția în condiții precare.

În concluzie, se conturează următoarele propuneri conceptuale și de ordin normativ care vor contribui la eficiența noului mecanism preventiv și compensator: 1) instituirea judecătorilor specializați în examinarea chestiunilor de executare a pedepselor penale; 2) instituirea mecanismului de admisibilitate a plângerii formulate în ordinea art. 473² din Codul de procedură penală; 3) stabilirea expresă a limitei minime a despăgubirilor bănești pentru detenția în condiții precare; 4) abordarea echivalentă a formei de despăgubire în ambele mecanisme instituite în art. 385 alin. (5) din Codul de procedură penală și în art. 473² – 473⁴ *idem*.

Bibliografie

ACTE NORMATIVE:

1. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale;
2. Legea nr. 272/2018 pentru modificarea unor acte legislative;
3. Codul de procedură penală al Republicii Moldova;
4. Regulamentul Curții Europene a Drepturilor Omului;

HOTĂRĂRI ȘI DECIZII ALE CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI:

5. Cauza *Shishanov vs. Republica Moldova*, cererea nr. 11353/06;
6. Cauza *Draniceru vs. Republica Moldova*, cererea nr. 31975/15;
7. Cauza *Muršić vs. Croația*, cererea nr. 7334/13;
8. Cauza *Fadeyeva vs. Rusia*, cererea nr. 55723/00;
9. Cauza *Trofimchuk vs Ucraina*, cererea nr. 4241/03;
10. Cauza *Baillard vs Franța*, cererea nr. 6032/04;
11. Cauza *Cochiarella vs. Italia*, cererea nr. 64886/01;

Informații despre autor:

Alexandr Crudu,
șef al Direcției juridice a Direcției
generale management instituțional
din cadrul Administrației
Naționale a Penitenciarelor,
comisar de justiție.
Tel. 079637310;
Email: al.crudu@yahoo.com